

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д-р Кирил Божков

на дисертационен труд за присъждане образователната и

научна степен „доктор“

по научната специалност „Изкуствознание и изобразителни изкуства“

Автор: Тодор Методиев Горанов

Научен ръководител: доц. д-р инж. Васил Харизанов

**Тема: ТЕХНИКА И ТЕХНОЛОГИЯ НА ВИТРАЖА В ПРАВОСЛАВНАТА
ИКОНОГРАФИЯ**

Национална художествена академия, катедра

„Дизайн на порцелан и стъкло“

Изясняването на основния изследователски въпрос във всеки научен труд е първата и най-важна стъпка. Тодор Методиев Горанов е избрал за тема на дисертационния си труд един профилиран, но в същото време значително интригуващ въпрос – този за техниката и технологията на витража в православната иконография, проследявайки историята му и съпоставяйки го с този в католицизма. Не съм допуснал, че в тази посока научно изследване може да е с толкова сериозен потенциал и да заяви наистина важни научни претенции. Уви – така е. Изследването на православния витраж в България представлява уникално предизвикателство и възможност. Всъщност въпросът, оказва се, надхвърля професионалната рамка, дори тя да не е непременно тясна и се разпростира в територии засягащи много по-широк кръг, да не кажа и – цялото ни общество. Нека само си дадем сметка за несъмненото и завладяващо въздействие на този елемент в сакралното пространство на храма. Не всеки съзнателно обръща внимание на влиянието на стъклописите, но всеки е усещал преминаването в друг вид реалност, благодарение на тяхното необичайно и вълшебно свойство да пропускат и оцветяват светлината, и да я преплитат с определено съдържание и символика.

Това сравнително слабо проучено направление изисква внимателно изграждане на научна стратегия, която не само да структурира изследването, но и да разкрие по-широките културни, исторически и духовни аспекти на този израз на християнското изкуство.

Проследяването на спецификата и параметрите на това изкуство можем да проследим в настоящия труд. Разглеждането и проучването на тази материя спомага да се осветли и уточни от съвсем актуална гледна точка фактологията за функциите и смислите на артефактите в съответния им специализиран и социален контекст.

Тодор Горанов завършва Техникум по керамика и стъкло (1993г., Елин Пелин), защитава о.к.с. „бакалавър“ в специалност Силикатни форми (днес „Дизайн на порцелан и стъкло“) на Национална Художествена Академия – 2001 г., осъществява магистратура по живопис и графика във ВУЗ "Burg Giebichenstein, Хале Зале (Германия) – 2008 г., получава „Bellas Artes“ Еразмус стипендия за Валенсия, Испания.

Горанов има почти 30 години професионален опит – участия в изложби и проектиране и изпълнение на витражни композиции в България и Германия. Личният му професионален опит несъмнено допринася и спомага за обединяването на теоретичните и емпиричните му търсения в полза на научното изследване.

Настоящия дисертационен труд се състои от две книжни тела с общ обем – 268 страници. Основната текстова част се състои от 187 страници. Приложение 1, съдържа в себе си 81 страници с подбрани графични изображения пряко свързани с темата. Структурното разглеждане на текстовата част е представено както следва: увод, три основни глави, приноси на дисертационния труд и библиография. Библиографията съдържа позовавания на литературни източници на български език – в азбучен ред, на чуждоезичен източник и на графични произведения. Към дисертационния труд е представен автореферат с общ обем 51 страници, резюмиращ дисертационния труд.

В УВОДА авторът декларира, че целта на изследванията са да определи появата и мястото на витража и витражните техники в Православната църква, но и да изясни причината за масовото му отсъствие в България. Православният витраж в България заема специфично място в културната история, отличавайки се от традициите на западния витраж. Съчетаването на религиозните мотиви с локалните художествени практики го прави ценен обект на изследване. Докторантът успява да даде оптимално описание на своя труд, изяснява основните опорни точки на изследването – обекта

(витражът в Православните църкви в България и Русия) и предмета (тридесет годишен период – от 1990- та до 2023-та година) , и заявява произтичащите от тях задачи, които естествено свързва с историческата рамка, проследяване на литературните източници във връзка с темата, особеностите на творбите, особеностите на православния канон и икона като основа на механизма за проектиране и реализиране на витражи и др.

Посочени са изследователските похвати (методи) използвани в установяването на научния потенциал на темата – художествено-исторически, биографичен, структурно-сравнителен и иконографски анализ.

Във връзка с проучванията са осъществени интервюта с автори, използвани са монографични изследвания, автобиографични материали, статии и анализи.

Не е подмината без коментар структурната специфика на труда - направено е резюме за съдържанието на отделните глави (за които ще стане дума по-подробно) и на приложенията.

ПЪРВА ГЛАВА започва с пространен исторически преглед, засягащ интересни и важни факти свързани с появата на терминологията във витража и специалната му роля в иконографията на Православната църква. Но авторът далеч не ограничава своите разсъждения единствено върху тях. Той аргументирано се впуска в анализиране на православната материя в нейния духовен смисъл и материализирането му. Това му дава основание да представи и определени изводи, характеризиращи православния подход в създаване на изображения, визирайки и техниката витраж. Основното е пълното игнориране на творческо самоизразяване в съвременния смисъл и поставяне на изобразяваното извън времето и пространството или най-общо - художникът пресъздава идеята за предмета, а не него самия. Докторантът прави сравнение между традициите в областта на витража в България, където нямаме стара и богата художествена традиция, с тази в Западна Европа. В хода на проучването си Тодор Горанов изяснява например, че думата „иконография“ е с гръцки корени, както повечето, свързани с изкуството и религията в България и тя е сложна дума, включваща две по-прости – „икона“ и „графо“, т.е. „сакрален образ“ и „пиша“, откъдето става ясно, че „писането“ на образи отличава изкуството на изтока от западноевропейската живопис. Така става ясно къде се корени противоположния подход за създаването и предназначението на изображенията.

Проследено е развитието на витража в Руската империя, която е най-голямата православна страна и поддържа многостранни взаимоотношения с Европа и целия свят, за разлика от другите православни народи. Размерите и размаха на витражните композиции там са нова ера във витражното изкуство на православието. Много интересен е изводът, че православният църковен канон не се бори за „художествено качество на образа“, а за неговата истинност. Какво се крие зад това, става много ясно в последващите анализи на формалните изразни средства в православната иконография, а именно – задача да се изрази духовното, което често се определя за „умопостижимо“, пресъздаване не на самата видима реалност, а на представата за нея. Направеният исторически преглед и опита за разкриване на дълбоката същина на православните схващания са свързани с изясняване на историята, особеностите и предназначението на витража и спомагат да бъдат очертани и разбрани основните свързващи звена между традицията и разглеждания времеви период, свързан с развитието на витража в България.

Това изгражда контекст в съответствие с който авторът преминава към ВТОРАТА ГЛАВА, в която разглежда работата на художници, чието творчество е свързано с развитието на витража в края на ХХ в. и началото ХХІ в. у нас. С всеки от авторите е проведен разговор - интервю, при който е изяснена идеята, философията и техниката на изпълнение. С Ангелина Павлова – за витражни композиции по проект-рисуна на Светлин Русев, (гр. Баня, църква „Свети Кирик и Юлита“); с Даниел Йорданов - храм „Св. св. Кирил и Методий“ в Бургас; с Андрей Янев - параклис „Свети Григорий Богослов“; с Константин Вълчев – за витражните пана в храм паметник „Александър Невски“; с Лъчезар Дончев – за витражите му в катедрален храм „Света Троица“ – Русе и т.н.

Докторантът обосновава решението си да избере Русия, което всъщност е логично, предвид присъствието на витражното изкуство там и нивото на което то е осъществявано. Исаакиевската Катедрална Църква, Петропавловската крепост в Санкт Петербург, Военноморската катедрала в Кронщад и др. са представени с витражни композиции, характеризиращи се с висока сакрална естетическа стойност според каноните на Българската Православна църква. Авторът класифицира витражните композиции според начина на работа и използваните техники. Втора глава завършва с

анализ на видовете витраж, което детерминира прехода към същинската, основна цел на дисертацията – разглеждането на въпроса за техниката и технологията на витража.

ТРЕТА ГЛАВА започва с представянето на етапите в създаване на т. нар. Класически витраж или както авторът се е изразил – „етапи при проектирането и изработването на един витраж.“ Класическият витраж, един от най-древните методи за остъкляване и декорация, който може да се види в древни замъци и църкви в Германия, Франция и Англия представлява технология, която се ползва и днес в комбинация с нови материали и техники. Но тази техника е специфична и тук докторанта много пространно и съвместно навлиза в описание за нея, явно поради две причини – неговите знания, но и неговия опит, както стана дума. Именно това, практическият опит, обикновено е най-ценното ядро във всяка подобна докторантура, плод на усилията не просто на теоретици, колкото и отдадени да са те, а на емпирици, на хора „врели и кипели в занаята“, които наистина, от първо лице, могат да внесат енергията и достоверността на творческото преживяване. Тодор Горанов стъпка по стъпка обяснява процеса – Изготвянето на проекта, премащабирането му съобразно архитектурната среда, адаптирането на отделните детайли спрямо преградната стена между тях в оловния профил, изискващо прецизност и персоналност. Запознаването с тази част от труда напълно удовлетворява и най-педантичната възискателност. Всичко свързано с техниката и технологията на витража е обяснено с вещина и в дълбочина – организацията на работното място, рязането и обработката на стъклените детайли, подготовката и закрепването на проекта към дъска и метални шини, сглобяването на витража в съответствие с избраната техника, запояването, използването на укрепващи елементи и финално – циментирането на витражното пано. На теория изглежда лесно, но не е. Етапите продължават, защото, както авторът отбелязва, предстои едно от най-сложните и важни неща – въпросът за рисуване върху стъклото и изпичането на нарисуваното. С професионална вещина са изброени също и инструментите използвани при създаването на витражите.

След толкова сериозното обяснение на технологията на витража, се преминава към техниките:

„Тифани“ – Тифани и Лафарж изобретяват опаловото стъкло – удивително излъчващо и нюансирано. Стават възможни множество ефекти, витражът се доближава до картината по финес, детайлност, сложност, пространственост и елегантност. Не са спестени и технологични подробности, усъвършенствани и възникнали във връзка с новата техника.

Фюзингът пък използва технология на разтопяване, на „сливане“. И отново – технологични въпроси, специално касаещи тази различна техника. Страници изпълнени с безценна информация от „първа ръка“.

Стигаме до комбинирането на техники, до „комбинирания витраж“. Разгледан е и експеримент със ситопечатът – древна и универсална технология за печат, която бива използван с цел да облекчи труд и спечели време. Изводът е, че са постигнати „изключителни резултати при прехвърлянето на готов образ върху стъклената повърхност с помощта на специални бои за стъкло.“ Разбира се и тук, както при използването на друга технология механично, се налага намеса на художника, за да се тушира всеки възможен дефицит на артистичност и индивидуалност. Тук авторът отново е изкушен, което е прекрасно, да сподели своя практически опит при използването на ситопечатът.

„Пясъкоструйната техника“, както е обяснено, използва кварцов пясък за обработване под високо налягане. Постига се непрозрачност, матовост на стъклото. На всеки художник му е ясна идеята за разнообразието, а с тази технология е видно, че тя получава още една, поредна възможност.

Стигаме до фасетния витраж – техника за подчертаване на важното, на центъра, „пречупваща както естествена, така и изкуствена светлина по специален начин, създаваща грандиозно сияние, подобно на скъпоценни камъни.“ Фасетирането прецизира свързването на стъклото и прилягащата към него плоскост. Извършва се на три етапа – всеки следващ по-фин и прецизен, което придава на стъклописа кристална изисканост и подчертаност на формата.

Авторът по един и същ впечатляващ начин разглежда и споделя щедро познанията си и за техниката на гравирание и химическото ецване на стъклото.

Така завършва тази силно впечатляваща глава с изводи и препоръки, които се изкушавам да цитирам дословно, под влияние на впечатленията си от този прецизен труд, силно удовлетворен от факта, че има професионалисти, които споделят ценни свидетелства за своите знания и опит.

ПРИНОСИТЕ декларирани в дисертационния труд са единадесет. Те безспорно в голямата си част са свързани с техниката и технологията на витражното майсторство, в класифициране на витражите, в изготвяне на списък от термини и др. Освен това налице е сериозен принос в историко-сравнителния анализ и систематизацията на информация за артефакти и особености на каноните. Несъмнен е приноса в изследване на кратката история на витража в България изпълтен предимно в живи контакти с автори и съвместно документиране на техни произведения.

Представените ПРИЛОЖЕНИЯ към труда са със сериозни качества и принос към текста - особено съдържащото снимков материал. Несъмнена е важноста и на второто приложение, съдържащо интервюта с автори на витражи, които са и публикувани. Сами по себе си те са научен принос.

АВТОРЕФЕРАТЪТ също напълно отговаря на изискванията, относно резюмирането на основния текст и самооценъчното извеждане на неговия приносен характер.

При опит за една обща оценка на труда, трябва да отбележа успеха му. Добрата структура на дисертацията, прецизното използване на методите на историко-описателния, сравнителен и монографичен подход са от съществена важност. Най-ценното постижение обаче е разказът на един безспорен професионалист и връзката, която той осъществява с други такива - най-сериозните автори на витраж в страната през последните години, които всъщност заплащават почти пълната негова история.

Трудът, представен от Тодор Методиев Горанов, е самостоятелно и оригинално изследване, което се отличава със сериозни научни достойнства. Изследването напълно отговаря на изискванията за дисертационен труд и предлага значим приложен ефект в съответната област на знанието.

Авторът демонстрира умения в изграждане на научното изследване и високо ниво на изследователски качества, които са сигурен показател за неговата успешна реализация и професионализъм.

На основата на постигнатите резултати и приносите в разработката препоръчвам Научното жури да присъди на Тодор Методиев Горанов образователната и научна степен „доктор“ по научната специалност 8.2. Изкуствознание и изобразително изкуство.

Проф. д-р Кирил Божков